

Srečo DRAGOŠ

Fakulteta za socialno delo, UL

Zdenko Roter

**Pričevanja: politični utrinki**

**1989–1996**

Fakulteta za družbene vede,

Ljubljana 2013, 485 strani,

20.00 EUR (ISBN 978-961-235-641-5)

Politične utrinke – kot se (pre)-skromno glasi podnaslov recenzirane knjige – je začel prof. dr. Zdenko Roter redno objavljati v bivših *Naših razgledih* slabi dve leti pred plebiscitom o samostojnosti Slovenije. Iz tega je nastalo vznemirljivo intelektualno in kritično zrcalo, ki ga je avtor redno nastavljal aktualnim družbenim dogodkom vse do konca leta 1996. V teh osmih letih, odločilnih za strukturo sedanje Slovenije, se je nabralo 124 kolumnističnih zapisov, ki so zdaj prvič zbrani v enotni knjigi *Pričevanja*. V primerjavi s posamičnimi kolumnami se mi zdi največji presežek knjižne izdaje v dveh osrednjih poudarkih, iz katerih je spletena rdeča nit celotne knjige. Kajti prav osrednja poanta – z današnjega vidika izredno aktualna – se hitro zamegli, če prebiramo kolumne vsako posebej, občasno ali zgolj diagonalno na časopisen način, torej zunaj knjižne celote. Osrednja poudarka rdeče niti sta: (a) vrednotenje Kavčičeve dobe in (b) tematska struktura kolumn.

a) Dejstvo je, da brez obdobja političnega liberalizma iz druge polovice šestdesetih let prejšnjega stoletja – obdobje Staneta Kavčiča – ne bi bilo niti revije, v kateri je ta recenzija,

niti raziskovalnih projektov, kakršen je Slovensko javno mnenje, pa tudi vrste drugih intelektualnih inovacij, na katere so se lahko navezovala kasnejše kontestacijske ideje iz zadnjega desetletja bivšega sistema, ne. Najpomembnejši pa je poudarek, da je prav Kavčičeva doba verjetno prvič v vsej zgodovini svetovnih socializmov (vsekakor pa prvič pri nas) vzbudila upanje, da je kaj takega, kot je »socializem po meri človeka«, sploh mogoče. Ciniki bi k temu brž dodali: že že, res je to bilo prvič, a tudi zadnjič in edinkrat. A tu je cinizem sporna drža, in sicer zaradi treh razlogov. Najprej zaradi vzdrževanja razlike med utopijo in utopistiko, saj je slednjo mogoče dekontaminirati od prve šele z ohranjanjem te razlike (Wallerstein). Drugič, zaradi aktualnosti, v kateri smo. Živimo v času, ko socialistična misel, socialistični intelektualni projekti in celo socialistične stranke na Slovenskem niso več nikakršen bavbav, pač pa realnost, ki skuša iz starega črpati na nov način. Še v času nastajanja recenzirane knjige in še dobro desetletje od njene zadnje kolumne si nihče ni mogel niti zamisliti, da bi kdo znova mislil socializem pri nas, in to naglas, javno. Pomemben premik! Seveda je prav, da smo do nje ga kritični, tudi skeptični, a ne s figo v žepu. Tretji razlog je načelen: zakaj bi s »socializmom po meri človeka« (ali pa »s človeškim obrazom«, kakorkoli že) bilo drugače kot pa, denimo, s »kapitalizmom po meri človeka«? Zakaj bi zgolj drugi veljal za zgubljen priložnost, ki si jo je treba izboriti nazaj, prvi pa za nemogoč projekt *a*

*priori*? Je razlika med obema teoretska, semantična ali zgolj v predsodkih? In navsezadnje, če pristanemo, da je »socializem po meri človeka« logično protislovje, medtem ko je »kapitalizem po meri človeka« zgolj tautologija – katere verodostojnost sicer od časa do časa zamajajo bančniki in tajkuni, nakar jo samoumevno zakrpamo z milijardami za sanacijo bank – ali ni prav to ista sistemska pozicija, proti kateri protestira Roter? Kajti na številnih mestih v knjigi vedno znova opozarja na partijsko Resnico, ki je v različnih časih različno določala meje propustnosti oz. neprepustnosti idej, ne glede na javno mnenje in družbene spremembe. Prav znotraj te partijske samoumevnosti se je zgodila tudi zaledenitev Kavčičeve odjuge, ko ni bilo dopustno misliti onkraj zarisane črte. In pri tem sploh ne gre samo za Kavčičevo dobo v smislu enkratnega zdrsa z uradne linije, še manj v smislu osebnosti. Gre za mentalno strukturo režima, za petletne cikle, ki so se ponavljali v vsem povojnem obdobju oziroma, kot pravi Roter: »*Približno po petletnem stanju duhovne sproščenosti in politične igrivosti je vedno prišlo do zaprtja politične reformacije. Petdeset let je bilo v znamenju političnih letnih časov od spomladi do zime*« (str. 425). Če se bomo sprijaznili s tem, da znotraj kapitalizma razmišljamo o socializmu kot nečem, kar spada onstran črte, potem bi tudi to bilo isto – sprijaznjenje z letnimi časi v smislu »od spomladi do zime«. Kaj če se globalizacija res izkaže kot »tranzicija iz kapitalističnega svetovnega sistema v nekaj drugega«,

kot napoveduje Wallerstein? Če ima prav, potem je jasno, da je klasično vprašanje: kapitalizem da ali ne, napčno, saj se je treba vprašati, kaj ga bo nadomestilo in na kakšen način. Dobro zjedren in prepričljiv odgovor na to vprašanje (postkapitalizma in socializma s »človeškim obrazom«) je formuliran na zadnji strani spremne študije Tineta Hribarja (str. 485), ki je tudi zadnja stran knjige. Podobno tudi v Kučanovi spremni besedi, kjer je izrecno izpostavljen smisel slovenske državnosti, ki je v naslednji zahtevi: treba je, pravi Milan Kučan, »*ustvarjati socialno pravično slovensko družbo kot aktualnim, ne daleč v prihodnost odmaknjenim in najpomembnejšim ciljem, brez katerega tudi potovanje v slovensko državnost nima pravega smisla*«. (str. 438). Poznate pri nas kakšnega parlamentarnega politika – enega ali drugega spola, starega ali novega – ki bi si upal izreči navedeni stavek? Ne trdim, da jih ni. Vprašanje je, ali bi kdo od tistih maloštevilnih parlamentarcev, ki sicer nimajo problemov s citirano mislijo, to upal izreči naglas. Ker je odgovor negativen, ne smemo pozabiti, da se tista tridelna tipologija postsocialističnih konformistov, ki jo Roter omenja na strani 320, nanaša tudi na levo stran parlamenta.

b) Druga sestavina rdeče niti pa je vsebinska struktura samih kolumn, ki postane, kot rečeno, razvidna šele v knjižni izdaji. Najprej pogledjmo področja, ki jih kolumne obravnavajo. Vsako kolumno sem klasificiral glede na temo, ki v njej prevladuje in jo označil z eno od naslednjih črk:

P – politika (v ožjem smislu razmerij med političnimi strankami in državo)

PK – politična kultura

K – kultura (v ožjem smislu)

R – religija (v širšem smislu verovanj in njihovih institucionalnih organiziranj)

Z – zgodovina (novejša)

S – socialno vprašanje (v širšem smislu)

E – ekonomija (v širšem smislu, vključno z gospodarsko politiko države).

Ker gre večkrat za prepletanje različnih področij, obravnavanih v isti kolumni, sem v takih primerih posamezno besedilo označil še s kodo drugega izstopajočega področja (črka v oklepaju). Na ta način dobimo kronološko razvrstitev prevladujočih tem v posameznih kolumnah:

- *prvi del knjige (od jan. 1989 do dec. 1990)*: PK(P), P, P, PK(R), PK(R), PK, P(PK), P, R(PK), R(PK), P, P, P, Z(P), P, PK(Z), R(PK), Z(PK), Z(PK), P, Z(P), PK, PK(Z), P(Z), P(Z), P, Z(P), P(R), P, P(Z), P(R), P, P, PK, PK(Z), PK(Z), PK(Z), PK(R), R, PK, PK(Z), Z(PK), PK(Z), R(PK), PK, PK(Z), PK, P(S)
- *drugi del knjige (od jan. 1991 do dec. 1996)*: P(S), R(K), P, R(Z), S(PK), PK(R), PK(P), R, PK, PK(Z), PK, PK(R), R(PK), PK(R,S), R(PK), R(PK), P(PK), PK(Z), PK, R(PK), P, R(PK), PK(R), P, PK(R), P, PK(R), PK, P, PK(R), PK, PK, R, PK(R), P(Z), PK(R), PK, PK(R), PK, PK(Z), PK(R,S), PK, Z, PK, PK(Z), R(PK), PK, PK, R(PK), R, PK(R), PK(R), PK, PK, PK, PK, R, Z, PK(R), PK,

PK, PK, R, Z(PK), P, P(PK), PK, PK, PK, PK, P, Z, P, Z(PK), P(PK), PK(R), R(PK), PK(R)

Iz črkovnih kod, ki označujejo posamične kolumne, je razvidna struktura obravnavanega časa. Največ vsebinskih področij, ki jih pokrivajo kolumne na način najpomembnejšega (ali drugega pomembnega) poudarka, je – pričakovano – s področja politične kulture (PK). Ta se kot osrednja tema pojavlja v 60 kolumnah in kot druga najpomembnejša tema še v dodatnih 22 kolumnah (skupaj v 82 kolumnah). Po frekvenci je na drugem mestu najpogosteje zastopano področje religije (R), z glavnim poudarkom v 20 kolumnah in z drugim glavnim poudarkom v naslednjih 20 kolumnah (skupaj 40). Sledi politika v ožjem smislu strankarstva (P) v 30 kolumnah in v dodatnih petih, kjer je politika podrejena tema (skupaj 35). Na četrtem mestu je področje zgodovine (Z), ki je prevladujoča v devetih kolumnah in podrejena tema v štirinajstih (skupaj 23). Presenetljivo malo pa je zapisov na temo socialnih vprašanj (S), le pet, pa še med temi je zgolj v eni kolumni socialna tema osrednja. O kulturi (K) je ena kolumna, nič ni zapisov o ekonomiji (E). Kaj to pomeni?

Struktura kolumn je najpomembnejše in najbolj prezrto sporočilo recenzirane knjige. V tem smislu so *Pričevanja* verodostojna in natančna podoba razdobja med letoma 1989 in 1996. Gre za leta ustanovitve in konsolidacije Slovenije tako navzven kot navznoter, vključno z nastankom vseh glavnih problemov, ki jih

imamo s to državo. Da je največ kolumn o politični kulturi in najmanj o socialnih vprašanjih ter nič o ekonomiji, ni naključno. Tudi ni zgolj rezultat avtorjeve selekcije, ker bi dajal prednost nekaterim temam na račun drugih. Prej velja nasprotno. Seveda je avtorjeva izbira subjektivna, a nikakor ni poljubna. Kolumne, objavljane na vsakih štirinajst dni, se lotevajo prav tistega, kar je bilo v dneh med eno in drugo kolumno najbolj aktualno in javno izpostavljeno na način, ki je bil za avtorja problematičen ali polemičen. Tu je kolumnist zanesljiv pričevalec, neprizanesljiv analitik in vesten kronist. Pravi razlog za odsotnost tematiziranja socialnega in ekonomskega področja niso kolumne, pač pa njihov skupni predmet – to je »duh« oz. projekt osamosvojitve, v katerem je bilo pomembnejše vse drugo. Socialna in gospodarska kriza iz začetka devetdesetih, začetek razslojevanja na podlagi lastninskih dekretov (denacionalizacija), koncesije za RKC, usodna devalvacija političnega liberalizma zaradi transformacije v ekonomski neoliberalizem, administrativni genocid (»izbrisani«), orožarski posli itd., vse to je bilo izrazito dirigirano s strani političnih strank. Prav to je njihova dodana vrednost, sicer večinoma res navdihnjena od zunaj, a dosledno pridelana doma, avtohtono, na strankarskih vrtičkih. Avtonomija socialne politike, avtonomija ekonomske politike, avtonomija drugih ključnih sektorjev, nič od tega ni zraslo iz strankarskih posevkov, saj je bilo populjeno kot plevel in ni veljalo za užitno. In tako je še danes,

zato smo vse zavozili. Roterjeve kolumne so razlaga o tem, zakaj se je to zgodilo.

Aleš GABRIČ

Inštitut za novejšo zgodovino

Zdenko Roter

**Padle maske: od partizanskih dni do novih sanj**

Sever & Sever, Ljubljana 2013,  
752 strani, 39.90 EUR  
(ISBN 978-961-281-216-4)

Spominska literatura na burno slovensko 20. stoletje je dokaj raznolika, Padle maske Zdenka Roterja pa prinašajo še nekaj novosti k tej bogati beri. Predvsem so zelo obsežni (v zadnjem času bi se po obsegu z njimi morda lahko merili spomini nekdanjega predsednika SAZU-ja Franceta Bernika, *Kronika mojega življenja I. in II.*, Slovenska matica 2012), svojski pa je tudi njihov pristop. Poglavja so obsežna in imajo bolj poetične naslove, začnejo pa se z leti 2. svetovne vojne, ko se je najstniški fant odločil za vstop v vrste odporniškega gibanja. Po vojni je – kljub nasprotovanju očeta, ki mu je svetoval študij – vstopil v vrste politične policije, kjer je bil vključen v oddelek za nadzorovanje dejavnosti cerkvenih ustanov. To ga je zaznamovalo tudi v nadaljnjem življenju, saj se je tudi po slovesu od policijskih vrst in vstopu v akademski svet posvečal tematiki religioznosti, odnosov med državo in cerkvijo ter je pomembno prispeval k razvoju religioškega študija na predhodnikih